

דף שבועי

בס"ד

פרשת תצוה, תשפ"ג, מספר 1510

אסתר המלכה – סוכנת חשאית בארמון

חגי בן ארצי

היא הייתה אנוסה, וכידוע "אונס – רחמנא פטריה". תשובת הגמרא מתבססת על מה שכתוב במגילה: "וַתִּלְקַח אֶסְתֵּר אֶל בֵּית הַמֶּלֶךְ" (אס' ב:ח). וכן גם בהמשך, כאשר היא נשלחת אל בית המלך: "וַתִּלְקַח אֶסְתֵּר אֶל הַמֶּלֶךְ אַחְשֵׁרוּשׁ" (שם:טז). את תשובת הגמרא אי אפשר להבין כפשוטה, שהרי ברור שההשתתפות בתחרות היופי שמתוארת במגילה חייבה הופעה מושלמת וגוף ללא שום פגם. אילו רצתה אסתר להתחמק מן התחרות הייתה יכולה לפצוע את עצמה אפילו פציעה קלה, ובכך הייתה נפסלת ומושלכת מן התחרות.

יתרה מזאת: מסתבר שגם אם הייתה מגלה את מוצאה היהודי הייתה מושלכת מן התחרות. רמז לכך נמצא בפסוק: "אִין אֶסְתֵּר מְגַדַת מוֹלַדְתָּהּ וְאֵת עַמָּהּ כְּאֲשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מְרַדְּכִי" (אס' ב:כ). מרדכי הבין שגילוי מוצאה היהודי יפסול אותה, וכיוון שרצה מאוד בהשתתפותה ציווה עליה שלא לגלות את הרקע הלאומי שלה. מרדכי לא רק שלא מנחה את אסתר להתחמק מן התחרות, אלא דואג שלא תעשה שום מעשה שיפסול אותה.

תשובה אחרת לגמרי נותן הרב עדין שטיינזלץ במאמרו: "אסתר – שליחות בהרמון", בספרו: "נשים במקרא" (תל-אביב תשמ"ג, עמ' 86-92). הוא מתאר את המהלך של מרדכי כמהלך של שתילת סוכנת חשאית בארמון המלך כדי להציל את עם-ישראל. בנקודה זו הרב שטיינזלץ מסתמך בין השאר על פסקיו של הרב קוק, שהצלת כלל ישראל מתירה את כל האיסורים, כולל איסור גילוי עריות.⁴ זאת,

מעל מגילת אסתר מרחפת השאלה הגדולה: כיצד ייתכן שספר מקראי נותן הכשר לנישואי תערובת? נערה יהודייה ניגשת בעידוד אביה המאמץ לתחרות האישה היפה, שתיבחר להיות אשתו של אחשוורוש. העידוד של מרדכי משתקף היטב בפסוק: "וְאֵת מְאָמֵר מְרַדְּכִי אֶסְתֵּר עָשָׂה כְּאֲשֶׁר הִיְתָה בְּאִמְנָה אֹתוֹ" (אס' ב:כ). אסתר פועלת לכל אורך המגילה בהדרכתו של מרדכי. אין במגילה אף מילה של ביקורת על מרדכי או על אסתר. איך ספר כזה נכנס לתוך התנ"ך?

השאלה מקבלת משנה תוקף אם נזכור, שסיפור המגילה מתרחש בראשית ימי הבית השני. בתקופה זו מתנהל בארץ-ישראל מאבק קשה נגד התבוללות ונישואי תערובת בהנהגתם של עזרא ונחמיה. הסעיף הראשון באמנה שנכרתה בתקופה זו בין העם וה' הוא המאבק בנישואי תערובת: "...וְאֲשֶׁר לֹא נָתַן בְּנֹתֵינוּ לְעַמֵּי הָאָרֶץ וְאֵת בְּנֹתֵיהֶם לֹא נָקַח לְבָנֵינוּ" (נח' י:לא).³

חז"ל, שגם הם נלחמו בתופעת ההתבוללות, ערים לשאלה הזו ועונים עליה תשובה חד-משמעית: "אסתר – קרקע עולם היתה" (סנהדרין עד ע"ב). רש"י במקום מסביר, שהיא לא עשתה שום מעשה אלא נלקחה בכוח אל התחרות, או במילים אחרות,

* ד"ר חגי בן ארצי שימש כמרצה להיסטוריה ופילוסופיה יהודית במרכז ללימודי יסוד באוניברסיטה. כיום הוא מלמד תנ"ך במכללת ליפשיץ בירושלים.

1 זאת אולי אחת הסיבות לכך, שלא מצאנו שום זכר למגילת אסתר בכל האוסף העצום של ספרי התנ"ך מימי בית שני, שנמצאו במערות קומראן.

2 לפי דברי ר' מאיר, אסתר הייתה אשתו של מרדכי (מגילה יג ע"א).

3 תיאור המצב החברתי הקשה מופיע, למשל, בנחמיה יג: כג: "גַּם בְּיָמֵים הָהֵם רָאִיתִי אֶת הַיְהוּדִים הַשִּׁיבוּ נָשִׁים אֲשֶׁר־דָּוִדוּ עִמּוֹנִיּוֹת מוֹאֲבִיּוֹת".

4 ראו בהרחבה בספרו של הרב קוק: "משפט כהן" סימנים קמ"ב, קמ"ג, קמ"ד, קמ"ה. וכן בספרי: "החדש יתקדש –

הַמֶּלֶךְ לְהִתְחַנֵּן לוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִלְפָּנָיו עַל עַמּוֹהָ" (אס' ד:ח). גם לאחר הכרת הגזרה אסתר היססה עדיין והתלבטה אם לבצע את הוראת מרדכי. היא עוד לא הפנימה את תפקידה ואת מטרת שליחותה. רק אחרי שמרדכי אמר לה במפורש ש"לַעֲתָּה כָּזָאת הַגְּעֵתָּ לְמַלְכוּת" (אס' ד:יד), היא הבינה והפנימה את תפקידה ההיסטורי.

אם כן, מגילת אסתר אינה נותנת, חלילה, הכשר והיתר לנישואי תערובת. היא מספרת את סיפור מסירות הנפש של נערה יהודייה, שהקריבה את חייה למען קיומו והצלתו של העם היהודי. בכך זכתה לחיי נצח, כיוון שסיפורה הונצח בספר הספרים, והיא הפכה למופת ולסמל לכל הדורות.

בהקשר של ההיתר לגילוי עריות למען הצלת כלל ישראל, הרב קוק מעלה את השאלה: הרי גילוי עריות הוא אחד משלושת האיסורים, שעליהם נפסק "ייהרג ואל יעבור" בכל מקרה ובכל מצב! הרב קוק מרחיב בנקודה זו ומסביר, שהצלת כלל ישראל היא תנאי לקיום העולם: "כֹּה אָמַר ה' אִם לֹא בְרִיתִי (עם ישראל) יוֹמֵם וְלַיְלָה – חֻקּוֹת שְׁמַיִם וְאָרֶץ לֹא שְׁמַתִּי" (יר' לג:כה). ולכן הותר גילוי עריות, כדי לקיים את העם, שהוא הגורם היחיד בתרבות האנושית שיכול להציל את העולם כולו מלשקוע בטומאה של גילוי עריות (משפט כהן, סימן קמ"ד). זאת גם הסיבה שלצורך הצלת כלל ישראל הותר גם האיסור של שפיכות דמים, שגם הוא בקטגוריה של "ייהרג ואל יעבור". הרב קוק מוסיף, שלמרות ההיתר של גילוי עריות ושפיכות דמים למען הצלת כלל ישראל, אין ההיתר הזה תופס בקשר לעבודה זרה. כלומר, לא הותרה עבודה זרה אפילו ליחיד, ואפילו להצלת עם ישראל כולו.⁵

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

5 לצערי, הרב קוק סותם בנקודה זו ואינו מסביר את ההבדל בין גילוי עריות ושפיכות דמים מצד אחד לבין עבודה זרה מצד שני. לכאורה, הרי הטיעון בקשר לשניים הראשונים תקף גם באשר לעבודה זרה. אשמח לקבל מן הקוראים הסבר שיאיר את עיניי בפסיקתו של הרב קוק.

כנראה, הסיבה שחז"ל הפכו את אסתר מבת מאומצת של מרדכי לאשתו; כדי להדגיש שהצלת כלל ישראל מתירה גם גילוי עריות ממש, שכן איסור נישואין לגוי הוא רק איסור לאו ולא בגדר איסור עריות.

תשובתו של הרב שטיינזלץ מעוררת קושי גדול, כיוון שתחרות היופי נערכה לפני גזירת המן. לאחר הגזרה: "להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים" ברור שפעילותה של אסתר היא בהתאם להלכה של הצלת כלל ישראל. אבל לפני הגזירה מה הייתה ההצדקה ההלכתית לשלוח אותה אל בית המלך?

תשובתו של הרב שטיינזלץ מתבססת על פסוק בספר עזרא (ד:ו): "וּבְמַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוּשׁ בְּתַחֲלַת מַלְכוּתוֹ כָּתְבוּ שְׁטֵנָה עַל יְשִׁבֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם". הפסוק מתאר את המאבק בין שבי ציון ובין עמי הסביבה (שומרונים, ערבים ואחרים) מסביב לבניין המקדש ובניין ירושלים. עמים אלה ניהלו תעמולה אנטישמית, שנועדה לבלום את התפתחות הישוב היהודי בארץ-ישראל, אבל היא התרחבה לתעמולה ארסית נגד העם היהודי כולו ("שטנה"). מרדכי שהכיר היטב את התעמולה הזאת ("וּמְרַדְכִי יֵשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ", אס' ב:כ) הבין, שסכנה קיומית מרחפת לא רק מעל הישוב היהודי בירושלים אלא מעל העם היהודי כולו. במצב כזה העריך מרדכי, שרק סוכנת חשאית בבית המלך יכולה לבלום את ההתפתחות של האנטישמיות, שעלולה לגלוש לסכנה ממשית לקיומו של העם היהודי, כפי שאכן קרה.

אם נחזור אל התשובה של חז"ל, לפי שיטתו של הרב שטיינזלץ ניתן להבינה בצורה שונה מההבנה הפשטנית. כשהגמרא אומרת, שאסתר הייתה "אנוסה" בבחינת "קרקע עולם", היא אינה מתכוונת שלקחו אותה בכוח נגד רצונה, כיוון שכאמור היא הייתה יכולה בקלות להתחמק. היא "אנוסה" בגלל פקודתו והוראתו של מרדכי: "וְאֵת מְאָמְרֵי מְרַדְכִי אֶסְתֵּר עָשָׂה" (אס' ב:כ). אסתר לא הבינה למה מרדכי שולח אותה אל בית המלך; היא לא הבינה את המשמעות הלאומית של שליחותה. רק לאחר פרסום גזרת המן הסביר לה מרדכי, שבדיוק בשביל הרגע הזה הוא שלח אותה – הצלת עם ישראל: "וְאֵת פִּתְשֵׁן כָּתַב הַדָּת אֲשֶׁר נָתַן בְּשׁוֹשֵׁן לְהַשְׁמִידֵם נָתַן לוֹ לְהִרְאוֹת אֶת אֶסְתֵּר וּלְהַגִּיד לָהּ וּלְצִוּוֹת עָלֶיהָ לְבֹא אֶל

הרב קוק כפוסק מחדש", תל אביב תשע"ב, עמ' 239-265.